

A close-up portrait of a young woman with light skin, numerous freckles, and bright blue eyes. She is looking directly at the camera with a neutral expression. Her hair is dark and pulled back. She is wearing a white top with a dark collar. The background is a solid, bright yellow color.

DE TIJD VAN JE LEVEN?

Jong zijn in Nederland in de afgelopen
vijftig jaar.

WILMA VOLLEBERGH

DE TIJD VAN JE LEVEN?

Jong zijn in Nederland in de afgelopen
vijftig jaar.

WILMA VOLLEBERGH

College ter gelegenheid van het afscheid als hoogleraar
Interdisciplinaire Sociale Wetenschappen, ihb Jeugdstudies van
de faculteit Sociale Wetenschappen aan de Universiteit Utrecht.

Uitgesproken op vrijdag 7 mei 2021 in de Aula van het
Academiegebouw van de Universiteit Utrecht.

INHOUD

© 2021, Wilma Vollebergh

Universiteit Utrecht, Utrecht

Alle rechten voorbehouden

Contactadres: Universiteit Utrecht, Faculteit Sociale Wetenschappen

Interdisciplinaire Sociale Wetenschappen (ISW),

Sjoerd Groenmangebouw, Kamer A2.05, Padualaan 14, 3584 CH Utrecht

Mail: w.a.m.vollebergh@uu.nl

Ontwerp en Typografie: PUTTOcc

Beeld omslag: Shutterstock

ISBN 9789090346779

NUR 766

Uit deze uitgave mag uitsluitend iets verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm, opnamen, of op welke wijze ook, hetzij chemisch, elektronisch of mechanisch, na voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de beeld- en figurrechten in dit boek te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Met dank aan Aafke Komter, Judith Wolf en Trudy Knijn voor hun commentaar op eerdere versies van deze lezing en aan Madelon Pieper voor haar zorgvuldige redactie van de tekst. Dank aan Rafael Barnhard en Robin Putto voor de vormgeving van dit boekje.

VOORWOORD **9**

REDE **11**

Bevolkingsgroei en bevolkingssamenstelling 11

Welvaart 13

Onzekerheid 14

Digitalisering 16

Stijgend opleidingsniveau 17

Meisjes en jongens 19

Gelijke kansen 21

Stijgers en dalers 23

Veranderende sociale ongelijkheid 26

Jeugdonderzoek: blinde vlekken 28

NAWOORD **33**

DANKWOORD **35**

REFERENTIES **39**

VOORWOORD

Brighton, 1973

In 1973 ging ik met mijn vriendinnen liftend naar Engeland. U ziet mij hier in de haven van Brighton. Ik had mijn eindexamen gedaan, en net het eerste jaar psychologie afgerond. Ik woonde op een kamer vlak bij het centrum van Nijmegen, en zou niet lang daarna verhuizen naar de studentenflat, een jongensgang waar net meisjes werden toegelaten. De wereld was voor mij opengestaan. Mijn hele toekomst lag nog voor me. Mijn studie was leuk en nieuw. Ik zou in de jaren hierna nog veel nieuwe vrienden en vriendinnen voor het leven maken. Ik had er echt zin in. Ik weet nog *precies* hoe het voelde om dit meisje te zijn. Waarmee meteen gezegd is dat oudere mensen meer van jonge mensen begrijpen dan die denken, en bovendien ook meer dan jongeren van ons. Want dit meisje had werkelijk geen idee hoe het zou voelen om hier vandaag te staan en terug te moeten kijken op een afgeronde loopbaan. Ze had géén idee.

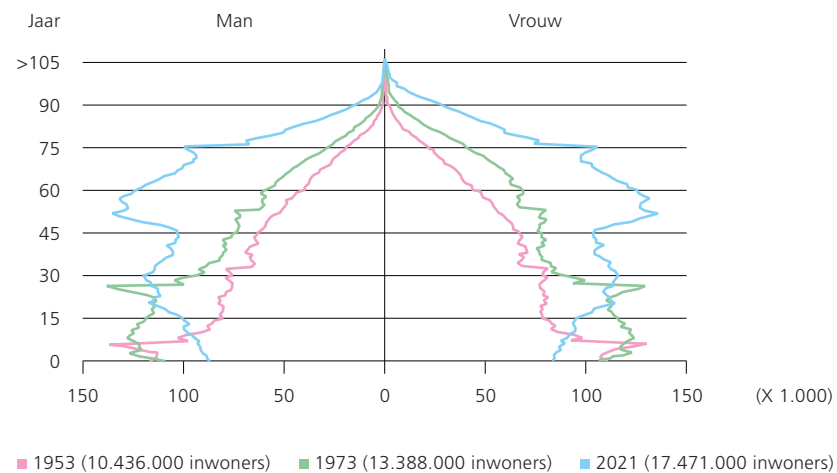
Daarmee is niet gezegd dat oudere mensen alles begrijpen over jong zijn. Want wij waren jong in heel andere tijden, en hoe het is om jong te zijn *nu* is echt een ander verhaal. Als jeugdonderzoeker heb ik in mijn hele loopbaan onderzoek gedaan en onderwijs gegeven over de kansen, de positie en de problemen van jongeren in de samenleving. In dit afscheidscollege kijk ik hierop terug en ga proberen om te begrijpen wat jong zijn nu zo anders maakt dan jong zijn toen, in 1973.

REDE

BEVOLKINGSGROEI EN BEVOLKINGSSAMENSTELLING

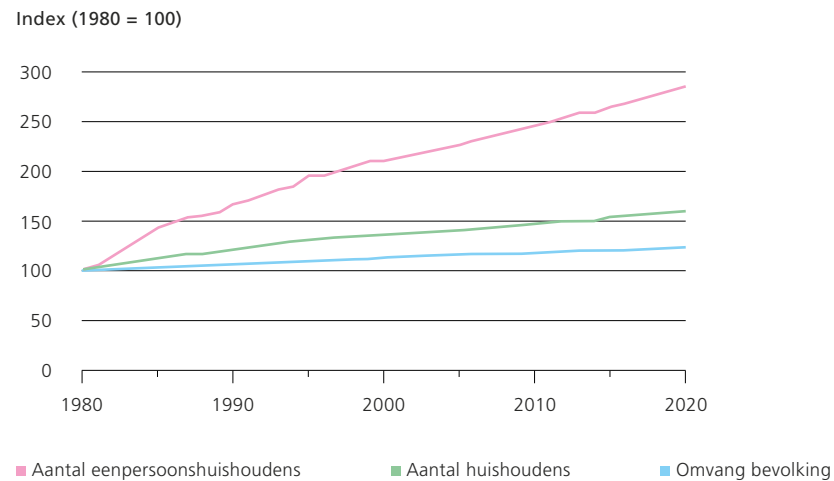
In mijn leven verdubbelde de wereldbevolking van 3,5 miljard naar 7 miljard. Ook de bevolking van Nederland groeide sterk: van 10 miljoen in 1950 naar 17,4 miljoen mensen nu (CBS, 2021). We zijn nu met 75% meer mensen dan toen in dit kleine land. En ook de leeftijdsopbouw veranderde fundamenteel (Figuur 1). Er waren veel jongeren, toen we jong waren. En we zijn nu nog steeds met veel maar nu aanzienlijk ouder. Steeds meer oudere mensen die onderhouden worden door een relatief steeds kleiner wordende groep jongeren. Ook nam het percentage mensen met een migratieachtergrond fors toe, en heeft inmiddels een kwart van de Nederlandse

Figuur 1 Veranderende bevolkingspiramide in Nederland 1953-1973-2021

Bron: CLO, 2020

Figuur 2 *Bevolkingsomvang en aantal huishoudens*

Bron: CBS

bevolking een westerse of niet-westerse migratie-achtergrond. Omdat de leeftijdsopbouw van deze groep anders is – ze zijn jonger – kunnen we eenvoudig voorspellen dat deze groep alleen al om die reden in de komende decennia groter zal worden.

Deze veranderende bevolkingsopbouw ging ook gepaard met uitdijende ruimte die een individu in de samenleving inneemt, en dat vrij letterlijk. Dat is goed te zien aan de samenstelling van de Nederlandse huishoudens (Figuur 2). Het aantal huishoudens steeg meer dan de bevolkingsaantallen en hierbinnen groeide vooral het aantal eenpersoonshuishoudens heel sterk. Ruim een derde van alle huishoudens in Nederland bestaat nu uit slechts één persoon (CBS). Zouden wij nog steeds zo wonen als in 1973, dan zouden we nu waarschijnlijk veel minder woningnood kennen.

WELVAART

Op onze studentengang woonden we met vijftien studenten. Wij deelden samen één vaste telefoon, een keuken, één gasfornuis, één koelkast, drie kranten en een oud zwart-wit televisietje. De keuken was onze huiskamer. Onze eigen kamers waren voor studie, voor amoreuze ontmoetingen en voor slapen. De keuken was vaak ook ons café, waar veel bezoekers op af kwamen. Gewone cafés, laat staan restaurants, waren voor ons te duur om er vaak te vertoeven. Toen we vijftien jaar geleden bij een reünie naar deze gang teruggingen waren de veranderingen onmiskenbaar: in de keuken stonden nu drie gasfornuizen en drie grote koelkasten. Geen tv. Geen kranten. De telefoon was weg. Alle bewoners hadden een eigen tv, een computer, een telefoon, en veel van hen ook nog een eigen koelkastje (voor het eigen bier). De keuken werd veel minder gebruikt dan in onze tijd.

Deze veranderingen zijn een goede metafoor voor de toenemende (materiële) welvaart en de toenemende individualisering in de afgelopen decennia. Er is een enorme groei in de consumptie – alcohol, vlees, elektronica, digitale apparaten -, in energieverbruik, in vliegverkeer en vakanties (Mulligen, 2020). Spreken over een ‘verwende generatie’, als het over de huidige jongeren gaat, is hierop gebaseerd.

Maar de negatieve effecten van die welvaart worden steeds beter voelbaar, niet alleen aan de Corona-epidemie (die evident gekoppeld is aan onze omgang met dieren, ihb de zeer intensieve veehouderij), maar ook aan de spectaculaire groei van het afvalprobleem, de uitstoot van milieugevaarlijke stoffen, de welvaartsziekten (zoals obesitas) en het klimaatprobleem. Jongeren van nu zijn zich van deze gevaren bewust. Ze realiseren zich dat hun generatie voor de opgave staat om de negatieve effecten van de welvaartsgroei, waar wij allemaal (zij dus ook) zo van geprofiteerd hebben, in de toekomst op te lossen. Dat legt een enorme verantwoordelijkheid op de schouders van deze generatie. Een ‘verwende’ generatie die een enorme taak

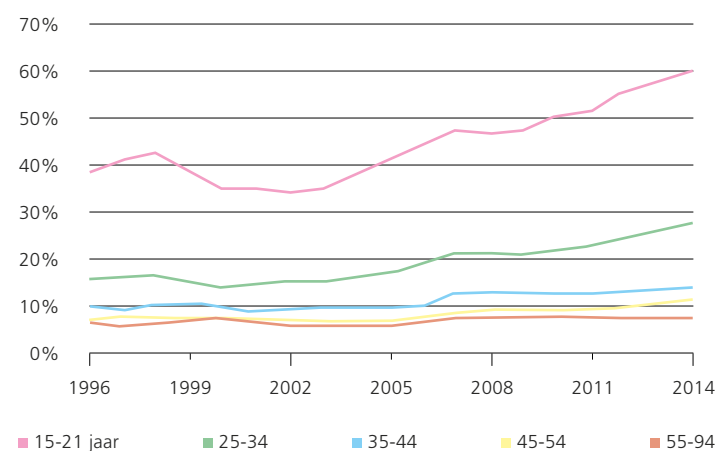
wacht. Een verantwoordelijkheid die zij moeten dragen terwijl allerlei zekerheden in hun bestaan in toenemende mate onder druk komen te staan.

ONZEKERHEID

In het jaar van mijn afstuderen, 1980, solliciteerde ik bij de Universiteit Utrecht naar een baan als wetenschappelijk medewerker, een aantrekkelijke baan met veel zekerheid (na 2 jaar goed functioneren een vast contract) en goede vooruitzichten. Ik tekende in de week voor Kerstmis, en op 1 januari ging de vacaturestop in – als was ik de laatste babyboomer. Een dergelijk contract zou in onze faculteit nooit meer aan een beginnend wetenschapper worden aangeboden. Dankzij mijn vaste baan kon ik op mijn 27ste mijn eerste huis kopen, weliswaar met een tophypotheek met ruim 13% rente, maar toch: een echt huis, ruim, op loopafstand van het centrum en op fietsafstand van de universiteit. Ik zou dit huis tien jaar later voor drie keer de prijs weer verkopen. Ik ging er wonen met een goede vriendin. In de weekenden struinden we de cafés van Utrecht af, datingsites of -apps bestonden nog niet.

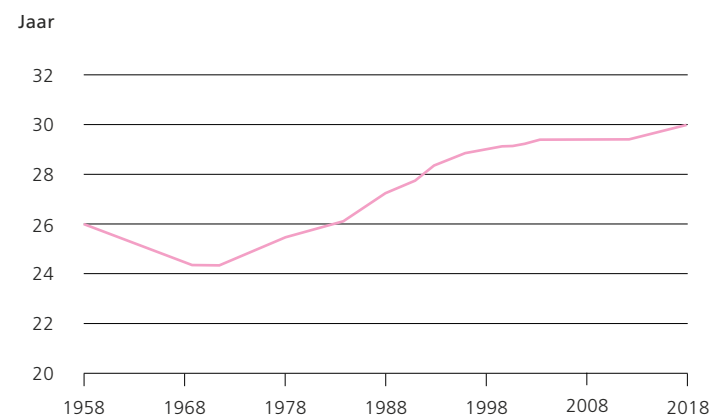
Die zekerheden zijn voor veel jongeren vandaag de dag veel moeilijker te realiseren. Flexwerk is, vooral onder jongeren, enorm toegenomen (Figuur 3). Vaste contracten worden minder, en vaak pas veel later in het leven, gegeven. Goede woonruimte is veel minder betaalbaar geworden. Een huis kopen is alleen weggelegd voor de meest welvarende groep. De leeftijd waarop vrouwen hun eerste kind krijgen wordt, mede hierdoor, steeds hoger (Figuur 4). De periode tussen het loskomen van de ouders en het aangaan van de meer conventionele vaste verplichtingen (huis, baan, gezin) wordt steeds langer. Deze verzelfstandiging en verlenging van de jeugdfase is opmerkelijk en cruciaal voor het begrijpen van het leven van jongeren.

Figuur 3 Flexwerkers naar leeftijdsgroep 1996-2014

Bron: CBS Statline (bewerking Dekker, 2017)

Figuur 4 Gemiddelde leeftijd moeder bij geboorte eerste kind

Bron: CBS

DIGITALISERING

Mijn eerste onderzoek als wetenschappelijk medewerker voerde ik van begin tot eind zelf uit. De coderingen die ik op basis van interviews had gemaakt, moest ik invoeren op ponskaarten. Met die kaarten liep ik dan naar het ACCU (Academisch Computer Centrum Universiteit Utrecht). Daar liet ik ze inlezen door een groot apparaat dat brommend en knisperend de kaarten doorvoerde en ze naar de grote computer bracht, die als een enorm zoemend beest in de ruimte lag waar wij niet mochten komen. Berekeningen voerden we uit door de SPSS-syntax op de ponskaarten te typen, voor elke regel een ponskaart. En geen punten vergeten. Als de computer dit ingelezen had, dan spuugde een enorme printer lange vellen papier uit waarop de resultaten te lezen waren. Niet zelden was er dan iets fout gegaan (punt vergeten? Syntax niet helemaal juist?), waardoor de hele procedure vanaf het invoeren van de ponskaarten opnieuw moest worden uitgevoerd. Een eenvoudige Anova kostte zo al gauw een ochtendje, wandelingetje naar ACCU inbegrepen. Het zou nog een paar jaar duren voordat er in ons gebouw twee terminals geplaatst zouden worden waarmee we rechtstreeks toegang tot de computer kregen. En toen nog weer jaren voor we de beschikking kregen over een eigen computer.

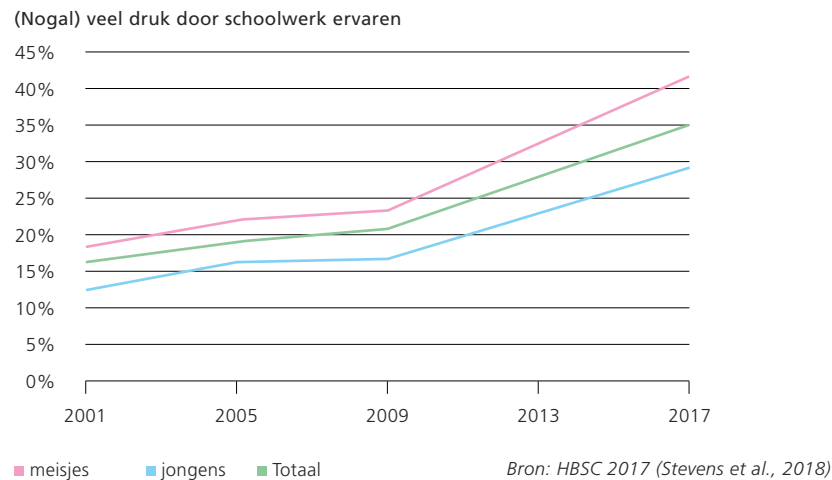
Tegenwoordig hebben alle promovendi hun eigen computer met een rekenkracht die vergelijkbaar is met het grote beest dat in het ACCU lag. De databestanden zijn enorm, analysetechnieken veel complexer geworden. De digitalisering is ook in ons dagelijkse leven doorgedrongen en domineert vrijwel al onze activiteiten. Het gemak waarmee de jonge generatie zich met deze complexiteiten omringt is jaloersmakend. Ik ben vast niet de enige ouder die bij digitale problemen thuis liefst even wacht tot een van haar kinderen langskomt om de boel weer aan de praat te krijgen. In essentie betekent deze digitalisering niet alleen dat we steeds meer kunnen en uit handen kunnen geven, maar ook dat de gewoonste dingen

in de samenleving aanzienlijk ingewikkelder zijn geworden en er steeds meer kennis en vaardigheden nodig zijn om in deze samenleving te kunnen participeren. Kennis is steeds belangrijker geworden, en daarmee ook het opleidingsniveau dat jongeren bereiken.

STIJGEND OPLEIDINGSNIVEAU

Bijna alle negatieve trends die ik eerder noemde, doen zich onder de laag opgeleide groep jongeren steeds sterker voelen: meer flexwerk, meer werkloosheid, minder bestaanszekerheid (Lange, Gesthuizen & Wolbers, 2015). Jongeren zochten dan ook betere startposities door langer door te studeren en zo hoog mogelijk te eindigen. Dit werd ook vanuit de samenleving sterk aangemoedigd, want er was in die tijd ook een stijgende behoefte aan (hoog)geschoold personeel. De stijging van het opleidingsniveau van jongeren over de afgelopen decennia is spectaculair. Inmiddels heeft bijna de helft van alle jong volwassene een diploma van hoger onderwijs (HBO, WO) (Den Ridder et al., 2020). Bij die stijging zijn ook wel kanttekeningen te maken. Hoewel de relatieve voordelen van een hogere opleiding ten opzichte van lagere opleidingen nog steeds substantieel zijn en opmerkelijk stabiel blijven (Van de Werfhorst, 2015), neemt het absolute voordeel van het bereiken van een hoger opleidingsniveau wat af. Ik kan ook niet uitsluiten dat de kwaliteit van de hogere opleidingen is afgenomen. Een universitaire opleiding psychologie duurt nu vier in plaats van zes jaar (in mijn eigen tijd). Terwijl de studentaantallen in het wetenschappelijk onderwijs enorm stegen, daalde de rijksbijdrage per student in een bijna vergelijkbaar tempo (VSNU, 2018). Er zijn kortom steeds minder middelen te besteden om hetzelfde resultaat te bereiken. Er is ook sprake van 'overscholing' en een hiermee gepaard gaande verdringing op de arbeidsmarkt, omdat het functieniveau van werk niet of onvoldoende mee steeg. Inmiddels werkt

Figuur 5 *Stijgende druk door schoolwerk*

ongeveer een kwart van de werknemers in een baan onder hun niveau. De verdringing laat zich het sterkst voelen aan de onderkant van de arbeidsmarkt (Salverda, 2015). Die verdringing leidt ertoe dat het vaak niet meer voldoende is om een hoge opleiding af te ronden. Studenten moeten zich binnen die groep ook onderscheiden en laten zien dat ze bij de besten horen. Bij middelbare scholieren kan deze toegenomen competitie een van de verklaringen vormen voor de enorme stijging in de ervaren schooldruk die we in onze scholierenonderzoeken zien (Figuur 5) (De Looze et al., 2020; Stevens et al., 2018).

Aan de Nederlandse universiteiten is dit bijzonder goed zichtbaar. Vaste banen zijn schaars en worden pas veel later in het leven gegeven. Jonge mensen aan de universiteit hebben met een enorme competitie te maken. Alleen de beste studenten kunnen een promotieplek bemachtigen. Alleen de beste promovendi kunnen post-doc worden. En alleen de beste post-docs

komen in aanmerking voor een baan als universitair docent. Die competitie is wellicht goed geweest voor de kwaliteit van het wetenschappelijk werk (de productiviteit en de kwaliteit van het Nederlands wetenschappelijk onderzoek is goed, zie VSNU, 2018), maar de druk om de beste te zijn is ongekend hoog geworden en de problemen in het vaststellen wie dat zijn ook. Wie 'de beste' is en wie niet wordt nogal eens vastgesteld door commissies en anonieme buitenlandse 'experts' die dat besluiten op basis van onderzoeksplannen en kennismakingsgesprekken van 20 minuten, niet door de mensen die de kandidaten veel beter kennen. Onderzoeksgeld kan alleen nog verworven worden in (inter)nationale competitie, waarbij regelmatig (minder dan) 10% van de aanvragen wordt toegekend. Niemand durft te beweren dat bij al deze capriolen de besten winnen. Toch wordt deze winst systematisch gezien als een teken van excellentie en ook als zodanig beloond. Vandaar dat vrijwel alle jonge wetenschappers ten koste van heel veel eigen tijd enorm veel inspanningen verrichten in hun pogingen om binnen dit soort rondes te scoren. Gewoon goed is al lang niet meer goed genoeg.

MEISJES EN JONGENS

Toen ik jong was, waren alle moeders in mijn omgeving huisvrouw: alle moeders in onze straat, alle moeders van mijn vriendinnen. Ik kende eigenlijk nauwelijks vrouwen met een zelfstandige loopbaan. De leraren op school waren hierop een uitzondering, maar de oudere onder hen waren allemaal ongehuwd of – erger – non. De opmars van vrouwen in de afgelopen decennia is spectaculair. In het onderwijs presteren de meisjes inmiddels op alle niveaus – ook op de hoogste niveaus en bij de promotietrajecten – beter dan de jongens (Emancipatiemonitor SCP, 2020; Onderwijsraad, 2020). Die voorsprong geven de meisjes echter in hun loopbaan op de arbeidsmarkt weer erg gemakkelijk uit handen, want daar is van

gelijkheid tussen de seksen nog niet echt sprake. Daar zijn verschillende redenen voor te geven. In de eerste plaats is er nog steeds een sterke seksesegregatie in de keuze voor onderwijsdomeinen. Meisjes hebben massaal voor de meer verzorgende beroepsdomeinen gekozen. In mijn eerste jaar psychologie waren nog twee van de drie studenten jongens, vandaag de dag zijn de jongens bij de psychologie-opleiding schaars, en dat geldt inmiddels voor alle sociale en culturele studies, voor rechten, voor veel medische opleidingen. De opmars van de meisjes gaat bij de bètastudies veel langzamer. Nergens in Europa studeren zo weinig meisjes wiskunde of een andere bètastudie als in Nederland (Onderwijsraad, 2020). Daarmee kiezen meisjes en masse voor opleidingen met minder rooskleurige arbeidsmarktperspectieven (de zorg, het onderwijs).

Een tweede reden is de bijzonder sterke ideologie van de vrouw als moeder. Els Kloek (2009) heeft in haar mooie overzicht goed laten zien hoe diep die ideologie van de huisvrouw/moeder in Nederland is geweest – en gedeeltelijk nog is, te zien aan het opvallend hoge percentage parttime werkende vrouwen in Nederland dat liever thuisblijft om bij de kinderen te zijn dan fulltime buiten de deur aan haar carrière te werken (Digitaal.SCP.nl/Emancipatiemonitor, 2020). Maar het zou te ver gaan om alleen de vrouwen zelf als verantwoordelijke te zien voor hun achterstanden. De arbeidsmarkt heet vrouwen – vooral in de door mannen gedomineerde beroepen – minder hartelijk welkom dan mannen. Regelingen voor zwangerschapsverlof, kinderopvang en zorgverlof zijn in veel landen beter dan in Nederland. Die scheefgroei wordt ook versterkt door de bejegening van vrouwen op hogere posities en in het publieke domein, zoals onlangs nog te zien was aan het bombardement aan haatmail en haattweets dat vrouwen op hoge posities of publieke functies – denk aan Sigrid Kaag of Femke Halsema - treft. Je moet er maar zin in hebben.

Al met al kunnen we concluderen dat de klassieke positie van vrouwen als huisvrouw en moeder sterk is afgezwakt. Waar vroeger het talent van vrouwen buitenshuis grotendeels onbenut werd gelaten, daar zien we nu een enorme uitbreiding aan (beroeps)mogelijkheden voor meisjes. Weliswaar zijn hierin de klassieke sekstereotypen nog steeds herkenbaar, maar het is evident dat de toekomstperspectieven en uitdagingen voor opgroeiende meisjes nu veel meer ruimte laten voor de ontplooiing van individueel talent dan in vroeger jaren. Gelijke kansen gelden nu ook voor meisjes.

GELIJKE KANSEN

In mijn studententijd was goed voelbaar dat er in de samenleving iets fundamenteel aan het verschuiven was. Mijn medestudenten en medeganggenoten waren afkomstig uit heel verschillende achtergronden, van glasblazer, fabrieksarbeider tot arts. Wij maakten deel uit van het groeiende aantal studenten in het hoger onderwijs, een groei die in de jaren zestig was begonnen, en waarbinnen het meritocratische streven naar gelijke kansen voor iedereen, ongeacht het ouderlijk milieu, goed zichtbaar was. Veel medestudenten waren de eersten in hun familie die aan de universiteit studeerden. De speurtocht naar het ‘verborgen talent’ van Van Heek (1968) was overal om ons heen voelbaar. Het belang van dit proces kan moeilijk worden overschat. Als we willen dat iedereen ‘gelijke kansen’ krijgt op de ontwikkeling van talent, dan betekent dit dat we willen dat iedereen het hoogst haalbare opleidingsniveau – immers het belangrijkste toegangkaartje voor latere beroepsposities – kan afronden dat het persoonlijk talent toelaat, zonder daarbij gehinderd te worden door een tekort aan financieel en cultureel kapitaal in het gezin van herkomst. In Nederland is dit ideaal zo robuust dat er geen politieke partij te vinden is die zich hier tegen uit spreekt.

Het is helder dat het meritocratische ideaal in Nederland niet volledig is gerealiseerd. De documentaire ‘Klassen’ over scholen in Amsterdam-Noord heeft dit duidelijk laten zien. Onze eigen cijfers, afkomstig uit de TRAILS-studie en voortreffelijk geanalyseerd door mijn PhD Heiko Schmengler, laten zien dat de sociaaleconomische positie van de ouders ongeveer even sterk bijdraagt aan het niveau waarop kinderen het VO binnen komen als de individuele capaciteiten van deze kinderen (IQ, en de mate van zelfregulatie, nodig voor concentratie en doorzettingsvermogen) (Schmengler et al, submitted). In het sterk gestratificeerde onderwijsstelsel in Nederland blijkt het instroomniveau op 12-jarige leeftijd een buitengewoon sterke voorspeller van de rest van de schoolloopbaan, zodat we kunnen concluderen dat met 12 jaar de kansen van kinderen al niet meer gelijk zijn. Bovendien laat onderzoek zien dat de schoolloopbanen vanaf deze instroom weer sterker bepaald worden door het ouderlijk milieu – anders gezegd: ouders met veel hulpbronnen zijn beter in staat om te zorgen dat hun kinderen na 12 jaar opklommen en niet in niveau dalen dan ouders zonder deze hulpbronnen (Van de Werfhorst, 2015). Via de digitale systemen in het onderwijs (Magister) weten ouders steeds meer over de vorderingen van hun kinderen (mijn ouders konden alleen maar dromen van zoveel kennis over mijn voortgang). In hoogopgeleide gezinnen wordt enorm geïnvesteerd in de schoolloopbaan van de kinderen – met huiswerkclassen, examentrainingen, privéonderwijs, etc. – dure oplossingen die voor minder geprivilegieerde ouders helemaal niet haalbaar zijn. Op die manier kunnen deze ouders effectief invloed uitoefenen op het bereikte onderwijsniveau van hun kroost, ook als hun capaciteiten hiervoor eigenlijk niet toereikend zijn.

STIJGERS EN DALERS

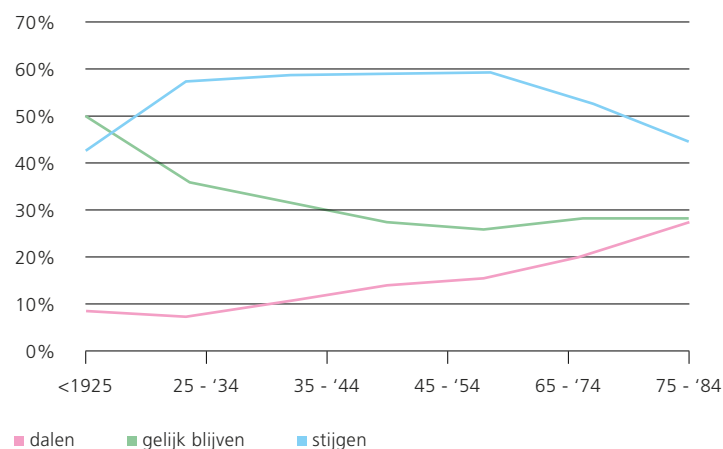
Maar het zou te ver gaan om de meritocratische tendens in de tweede helft van de vorige eeuw te ontkennen, want die is onmiskenbaar. De invloed van het gezin van herkomst op het bereikte onderwijsniveau en de latere sociaaleconomische positie van jongeren is afgenomen (Ganzeboom & Luijkx, 2004). Het bereikte onderwijsniveau is daarvoor veel belangrijker geworden (Bovens & Wille, 2010), en daarmee ook de capaciteiten die nodig zijn om een hoog opleidingsniveau te kunnen afronden. Het is belangrijk dat we ons realiseren dat zich in deze dynamiek twee parallelle processen voordoen. ‘Gelijke kansen’ betekent niet ‘stijgen voor iedereen’, maar alleen stijgen voor wie dat kan. ‘Gelijke kansen’ betekent stijgen of dalen al naar gelang de mate waarin iemand over bepaalde voor het onderwijs noodzakelijke capaciteiten beschikt. Enerzijds zien we dan een ‘brain drain’, waarbij de jongeren met veel capaciteiten en talent via hun opleiding een lager sociaaleconomisch milieu kunnen ontstijgen, en anderzijds zien we een daling, omdat jongeren zonder deze talenten noodgedwongen in lagere sociaaleconomische milieus blijven of daarin terecht zullen komen.

In het onderzoek naar sociaaleconomische gezondheidsverschillen worden deze ontwikkelingen gezien als een van de verklaringen voor het feit dat deze gezondheidsverschillen zo robuust zijn en zo moeilijk veranderbaar (Mackenbach, 2012). Immers, de eigenschappen die nodig zijn om hogere opleidingen af te ronden, zijn evident gerelateerd aan tal van gezondheidsuitkomsten. Zo is gebrek aan zelfregulatie niet alleen een risicofactor voor het realiseren van een hoog opleidingsniveau, maar ook een duidelijke risicofactor voor aan verslaving gerelateerde leefstijlkenmerken (bijvoorbeeld gebruik van alcohol, roken, drugs). Sociaaleconomische gezondheidsverschillen ontstaan dus niet alleen onder invloed van de sociaaleconomische context: gezondheidsverschillen hebben zelf ook invloed op de op- of neerwaartse selectie in opleidingsniveaus en latere sociaaleco-

nomische posities. Die tendens is in de adolescentie duidelijk waarneembaar. Zo laat Heiko Schmengler in zijn analyse van de TRAILS-data overtuigend zien dat symptomen van ADHD gepaard gaan met systematische verlaging in het schoolloopbaantraject van adolescenten (Schmengler et al., submitted). Adolescenten hebben dus niet alleen problemen omdat ze in lagere opleidingsniveaus zitten, ze komen in lagere opleidingsniveaus terecht omdat ze meer problemen hebben. Paradoxaal genoeg betekent dit dat betere selectie in het onderwijssysteem (nodig voor het realiseren van gelijke kansen voor kinderen met gelijke capaciteiten) kan leiden tot versterking van gezondheidsverschillen tussen de opleidingsniveaus.

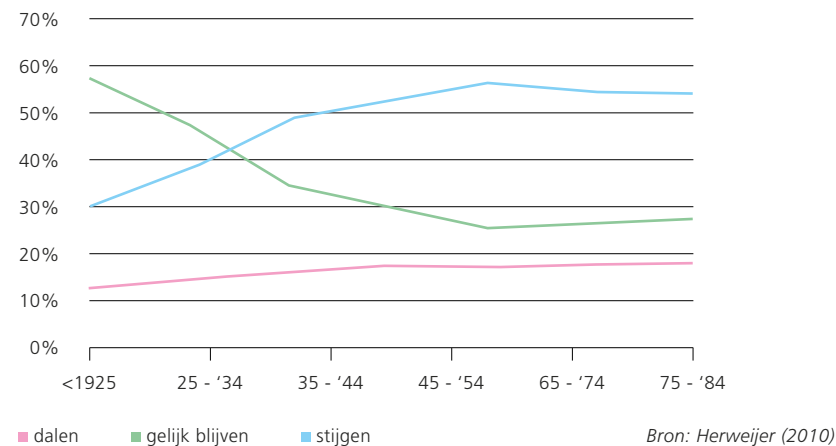
Analyses van het SCP laten deze dynamiek duidelijk zien: er is een evidente toename van de groep dalers, de groep die uiteindelijk een lager opleidingsniveau bereikt dan de hoogst opgeleide ouder, vooral onder

Figuur 6a Opleidingsmobiliteit t.o.v. hoogst opgeleide ouder tussen generaties naar geboortecohort in mannen

Bron: Herweijer (2010)

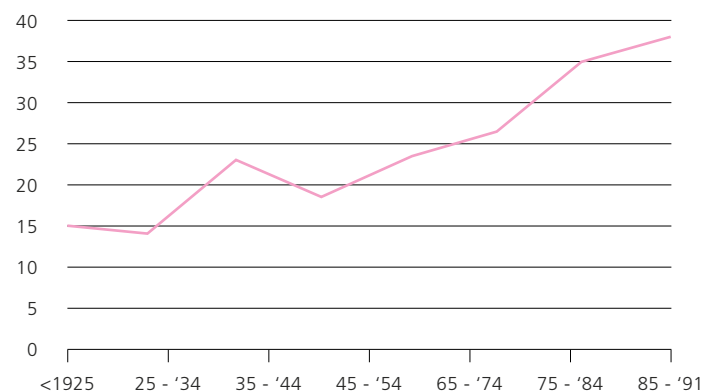
Figuur 6b Opleidingsmobiliteit t.o.v. hoogst opgeleide ouder tussen generaties naar geboortecohort in vrouwen

Bron: Herweijer (2010)

de mannen (Figuur 6a en 6b). Binnen gezinnen wordt dit proces versterkt door de groeiende neiging van mensen om hun partner uit te zoeken op basis van diens opleidingsniveau. Waar in mijn jeugd het opleidingsniveau van vaders en moeders nog sterk kon verschillen – en daarmee ook meer variatie bestond in de capaciteiten van hun kinderen voor zover die erfelijk worden overgedragen –, daar is nu sprake van een sterker wordende tendens van mensen met een hoog opleidingsniveau om een partner te kiezen die eveneens een hoog opleidingsniveau heeft afgerond (Figuur 7). Dit zal ook de intergenerationele overdracht van kansen en capaciteiten versterken: kinderen zullen meer op hun ouders gaan lijken door de overdracht van genetisch bepaalde eigenschappen, en de combinatie van twee hooggeschoolde partners met bijbehorende maatschappelijke opbrengsten zal de kinderen in hooggeschoolde gezinnen nog sterker bevoordelen met toenemende ongelijkheid als gevolg.

Figuur 7 : Opleidingshomogeniteit^a van ouders in het hoogopgeleide milieu, naar geboortecohort van de kinderen (in procenten van alle kinderen met minstens één hoogopgeleide ouder)

^a Homogeen: beide ouders zijn hoogopgeleid (HBO of WO)

Bron: Herweijer (2010)

VERANDERENDE SOCIALE ONGELIJKHEID

Door deze meritocratische tendens wordt de sociale ongelijkheid tussen de maatschappelijke lagen niet alleen groter (over de mate waarin dit het geval is, is overigens veel discussie onder sociologen en economen, zie Heijne & Noten, 2020; Mulligen, 2020; Van de Werfhorst et al., 2015), zij verandert ook van karakter: de samenstelling van de maatschappelijke lagen is veranderd¹. Naarmate deze tendens sterker is (naarmate de samenleving er dus beter in slaagt om gelijke kansen te creëren), zullen de maatschap-

¹ Dit is het onderwerp van het prijswinnende boek van Vuijk (2017) over Oude en nieuwe ongelijkheid. In dit boek thematiseert hij de oorzaken en consequenties van de veranderende samenstelling van de maatschappelijke lagen. Hij constateert hier ook dat individuele capaciteiten als intelligentie in toenemende mate met de maatschappelijke posities zijn gaan samenhangen.

pelijke lagen ook in toenemende mate bestaan uit mensen met een vergelijkbaar niveau van capaciteiten en talent: veel talent en capaciteiten in de hoogste groepen, minder capaciteiten en talent in de laagste groepen – althans waar het capaciteiten betreft die nodig zijn voor het volgen van hogere opleidingen. Waar in mijn jeugd in de lagere sociaaleconomische milieus veel ‘verborgen talent’ aanwezig was, en het mogelijk was om uit deze laag te ontsnappen als je over genoeg talent beschikte om op te klimmen, daar zijn ontsnappingsroutes voor wie nu aan de onderkant blijft of terecht is gekomen steeds moeilijker te vinden. Het resultaat is een robuuste kern van mensen die hier terecht gekomen zijn omdat ze, om allerlei redenen, niet over de mogelijkheden beschikken om dit niveau te ontstijgen².

In mijn jeugd werd sociale ongelijkheid bestreden omdat deze niet te rechtvaardigen was op basis van de capaciteiten en het talent van vrouwen en mannen, en mensen afkomstig uit de verschillende maatschappelijke lagen. Zo geredeneerd zou de huidige sociale ongelijkheid ‘rechtvaardiger’ zijn omdat deze meer gebaseerd is op de individuele capaciteiten die nodig zijn om op te klimmen. Daarbij is wel een fundamentele kanttekening te maken. Veel van de benodigde eigenschappen en talenten zijn helemaal geen eigen verdienste, maar het resultaat van capaciteiten – weliswaar versterkt door een stimulerende omgeving - die voor een belangrijk deel bij de geboorte zijn meegegeven (Haworth et al., 2010; Benyamin et al., 2014;

² Zie hiervoor ook het boek van Mulligen (2020). Hij laat zien dat het in heel veel opzichten en voor heel veel mensen in Nederland beter gaat dan vijftig jaar geleden. Tegelijkertijd signaleert hij op verschillende plekken in zijn boek dat aan de onderkant van de samenleving een robuuste groep van mensen terecht is gekomen voor wie verbetering van hun situatie steeds moeilijker is geworden (zie pag. 107 ‘De groep mensen met minder kansen op de arbeidsmarkt is kleiner geworden, maar hun relatieve achterstand op de rest van de bevolking is groter geworden. Wat overblijft is een harde kern van mensen met slechte perspectieven op een goed inkomen’, én pag. 224 ‘In deze tijd is het ontbreken van zo’n diploma steeds meer een aanwijzing dat je beperkte capaciteiten hebt om mee te doen op de arbeidsmarkt en in de samenleving. De groep laagopgeleide Nederlanders krimpt, maar wordt ook een steeds homogener groep van mensen die op veel aspecten niet goed mee kunnen komen’). Hij laat echter na om hiervan verdere analyses te maken of verdere conclusies aan te verbinden.

Willems et al., 2018, 2019). Geen verdienste. Geluk. Geluk dat een cascade van beloningen in gang zet en legitimeert als het resultaat van eigen werk. We kunnen ons dus met recht de vraag stellen of de enorme beloningsverschillen die onze samenleving nog steeds kent door deze processen wel ‘rechtvaardiger’ zijn geworden.

In een individualistische samenleving die individuele capaciteiten en talent bovenmatig waardeert en beloont, en waar de ideologie domineert dat deze beloningen terecht en verdiend zijn³, wordt het leven in de onderste laag van de samenleving steeds moeilijker. Weinig hoop op verbetering, want een hoger opleidingsniveau is niet haalbaar, weinig zekerheid, want de maatschappelijke risico’s worden stelselmatig op de minst bedeedden afgewenteld, en bovendien ook een ideologie die de schuld van dit alles bij de mensen zelf dreigt te leggen omdat gebrek aan capaciteiten en talent als oorzaak wordt gezien, en gedeeltelijk ook de oorzaak zal zijn. Het systeem én de legitimatie van beloningen voor persoonlijke eigenschappen hebben zo een sociale ongelijkheid gecreëerd waaruit nog moeilijker te ontsnappen is dan uit de ongelijkheid die vooral door afkomst bepaald werd.

JEUGDONDERZOEK: BLINDE VLEKKEN

Aan het eind van mijn loopbaan kan ik natuurlijk niet om de vraag heen in hoeverre wij in het jeugdonderzoek deze processen voldoende geanalyseerd hebben, en ook hoeveel aandacht we besteed hebben aan de groep die de negatieve gevolgen van deze historische verschuivingen het meest aan den lijve heeft moeten ervaren.

³ Zie hiervoor het boek van Sandel (2020), *De tirannie van verdienste. Over de toekomst van de democratie*. Hij analyseert in dit boek niet alleen de toenemende competitie om toegang tot hogere opleidingen – en tot de sterk selectieve universiteiten in de VS –, maar problematiseert ook de overheersende ideologie die succes en falen in toenemende mate toeschrijft aan individuele capaciteiten en daarmee aan eigen verdienste.

Het jeugdonderzoek in Nederland, waarbinnen ik de afgelopen decennia heb gewerkt, heeft weinig aandacht voor deze historisch-maatschappelijke processen. Voor een deel is dat te danken (of ‘te wijten’?) aan het feit dat de nadruk heel sterk gelegen heeft op de ontwikkeling van grootschalig en betrouwbaar longitudinaal onderzoek naar individuele ontwikkeling. Dat type onderzoek bestond niet in Nederland, en is het enige type onderzoek dat individuele ontwikkelingen zichtbaar kan maken. De successen die met deze studies bereikt zijn, zijn indrukwekkend (Meeus, 2016, 2021). We weten hierdoor steeds beter dat individuele ontwikkeling in kindertijd en adolescentie impact heeft op ontwikkelingen in de (jonge) volwassenheid. Een belangrijk nadeel van langlopende longitudinale studies is echter dat hierbinnen altijd slechts één cohort gevolgd kan worden, slechts één groep jongeren die in een bepaalde historische periode kind of adolescent was. De aanname van deze studies is impliciet dat die historische context voor de onderzochte fenomenen niet ter zake zou doen. Deze wordt in elk geval zelden meegenomen in de analyse of bij de verklaring van de bevindingen. Die aanname is dubieus, de beperking van de zeggingskracht van de bevindingen is evident, vooral als het gaat om ontwikkelingsdomeinen die gevoelig zijn voor context en dus ook voor de ontwikkelingen die ik in deze lezing heb geschetst.

Die omissie wordt versterkt door het feit dat het jeugdonderzoek zich in toenemende mate heeft gericht op specifieke intra-individuele kenmerken. Er is in de afgelopen decennia een enorme hausse geweest aan hersenonderzoek, dat zichtbaar heeft gemaakt hoe ons brein werkt, en van onderzoek naar de genetica van allerlei persoonlijke karakteristieken dat heeft laten zien hoe veel van onze eigenschappen – waaronder intelligentie en zelfcontrole - erfelijk zijn bepaald en worden overgedragen. Deze studies bevestigen doorgaans het hiervoor genoemde belang van individueel talent voor het bereiken van hogere opleidingsniveaus én bevestigen ook

dat die voor een belangrijk deel bij de geboorte zijn meegegeven (Haworth et al., 2010; Benyamin et al., 2014; Willems et al., 2018, 2019). We kunnen deze studies daarmee als een bevestiging zien van de stelling dat veel talent niet zozeer een verdienste is als wel een robuuste geluksfactor. Maar hoe een samenleving deze talenten waardeert en beloont, wordt binnen dit type studies verder niet onderzocht of geïmplementeerd.

Jeugdonderzoekers hebben bovendien weinig zicht op de robuuste groep van de ‘achterblijvers’. Er zijn miljoenen gestoken in een aantal toonaangevende longitudinale studies naar de ontwikkeling van kinderen, adolescenten en jongvolwassenen met een sterke focus op psychologische uitkomsten, fysieke en mentale gezondheid. Wij hebben hier met onze groep met veel enthousiasme aan meegewerkt, en prachtige analyses gemaakt van de ontwikkeling in de adolescentie van de gemiddelde Nederlandse jongeren. Maar de representativiteit van de diverse samples in deze studies is verre van optimaal. Een analyse van de sociale verschillen binnen de samples van de grootste longitudinale studies (verricht door mijn PhD Ties Fakkel) laat dit zien (Fakkel et al., 2020). Jongeren met ouders uit de lagere sociaaleconomische milieus ontbreken soms volledig, en waar zij wel participeren zijn zij zwaar ondervertegenwoordigd. Gezinnen met een migratieachtergrond zijn ook sterk ondervertegenwoordigd. In de grote scholierenonderzoeken (HBSC) die onze onderzoeksgroep sinds 2001 coördineerde hebben wij kunnen laten zien dat de gemiddelde jongere floreert in Nederland. Jongeren in Nederland hebben – gemiddeld genomen – een omvangrijk en goed steunend netwerk. In vergelijking met hun leeftijdsgenoten elders in Europa behoorden de Nederlandse scholieren systematisch tot de top 3 van kinderen met een hoge levenssatisfactie, en rapporteren zij goede tot zeer goede steunende relaties met hun ouders en hun vrienden of klasgenoten (Currie et al., 2008, 2012; Inchley et al., 2016, 2020). Weliswaar is de tevredenheid over het leven in de afgelopen 20

jaar iets afgenomen – hoogstwaarschijnlijk draagt vooral de toegenomen druk door het schoolwerk daaraan bij – maar nog steeds gaat het in sociaal opzicht heel goed met onze scholieren (Stevens et al., 2018). We moeten ons hierbij echter ook realiseren dat – hoewel de representativiteit van deze studies al veel beter is dan die van de voornoemde longitudinale studies (zie hiervoor ook Vollebergh et al., 2006) – de jongeren in het speciaal onderwijs en de jongeren die in instituties leven (jeugdzorg, justitiële inrichtingen) ontbreken, jongeren die moeite hebben met leren en daarmee al in het begin van hun leven op achterstand dreigen te komen. Ook dit is allemaal heel begrijpelijk. Wij hebben zelf in de afgelopen decennia deze algemene studies vaak geprobeerd aan te vullen met onderzoek naar juist de (hoog)risicogroepen – jongeren in het speciaal onderwijs (Kepper et al., 2014a, 2014b; Peeters et al., 2014), Marokkaanse jongeren in Nederland (Stevens et al., 2014, 2007a, 2007b), jongeren in justitiële jeugdinstellingen (Veen et al., 2010, 2011a, 2011b), jongeren met emotionele problemen en met een Marokkaanse of Turkse achtergrond (Verhulst et al., 2015, 2017). Dit type onderzoek is veel intensiever, veel moeilijker uitvoerbaar en ook veel duurder. Onderzoeks-financiers zijn vaak niet bereid om het geld hiervoor op tafel te leggen. Onze pogingen om zicht te krijgen op deze groepen moest daardoor noodzakelijkerwijs beperkt blijven tot eenmalige kleine studies.

Daar komt bij dat de resultaten van dit type onderzoek vaak moeilijk internationaal te publiceren zijn, en dat is voor universitaire onderzoekers nu eenmaal toch de belangrijkste outlet voor hun studies (en daarmee voor kansen op financiering van hun onderzoeksplannen en voor hun wetenschappelijke carrière). De internationalisering van het jeugdonderzoek – hoe belangrijk die ook is geweest voor de kwaliteit van het onderzoek – heeft tevens geleid tot een soort ‘brain drain’ in het onderzoek naar sociale problemen van jongeren in Nederland. Wij hebben ook dit in

NAWOORD

onze onderzoeksgroep zelf kunnen ervaren. Waar onderzoeks-papers over de gemiddelde Nederlandse jongeren heel gemakkelijk in goede tijdschriften geaccepteerd worden, daar werden sommige papers – die analytisch helemaal niet voor die papers onderdeden – heel vaak afgewezen, bijvoorbeeld met als argument dat Marokkaanse en Turkse jongeren in Nederland voor een internationaal tijdschrift nu eenmaal geen topprioriteit zijn.

Tot slot kunnen we ook de vraag stellen of onze onderzoeksmethoden wel geschikt zijn voor onderzoek naar de meest kwetsbare groep jongeren. Veel onderzoek wordt uitgevoerd met vragenlijsten. Als zoveel jongeren het lager onderwijs verlaten met een laag niveau van geletterdheid, wat zijn onze onderzoeken met vragenlijsten dan precies waard? Wat is de validiteit van de antwoorden van jongeren die slecht lezen en schrijven? Hoeveel groter is de kans dat juist die groep uit het onderzoek valt als dat onderzoek wat langer duurt?

We kunnen concluderen dat we over de meest kwetsbare groep, die eigenlijk het hardst onze aandacht nodig heeft, het minst weten. Dat is een enorme omissie, vooral in dit Corona-jaar dat vooral voor deze kwetsbare groepen zo beschadigend kan uitwerken. Jongeren zijn flexibel, en de meeste jongeren in Nederland hebben een voldoende omvangrijk sociaal en steunend netwerk om hen te helpen deze ellende (want dat is het natuurlijk wel) achter zich te laten. Ook hier is de stelling verdedigbaar dat de prijs vooral betaald wordt door jongeren die al niet zoveel bij te zetten hebben, de jongeren die zoek zijn geraakt in het onderwijs, die in stressvolle gezinnen leven, leven in armoede, die niet kunnen terugvallen op hun ouders, de jongeren kortom waar ook wij als universitaire jeugdonderzoekers zo slecht zicht op hebben.

Mijn conclusie is helder. Ja, jonge mensen hebben kunnen profiteren van enorme welvaart en vernieuwende technologie, maar die gaat niet zonder meer samen met meer welbevinden (jongeren van nu zijn niet per se gelukkiger dan wij vijftig jaar geleden), wel met grote problemen die de jongste generatie het hardste treffen, en die zij zelf zullen moeten oplossen. Sociale ongelijkheid werd groter en veranderde. De geluksfactor ‘afkomst’ werd wellicht minder sterk, maar de geluksfactor ‘talent’ belangrijker voor maatschappelijke stijging. Naarmate de samenleving jongeren beter op hun talenten selecteert en de talentvolle laat opklimmen, hoe structureler de problemen van jongeren zonder die talenten, die aan de onderkant blijven of terecht komen en nog maar weinig ontsnappingsroutes hebben. De groeiende onvrede onder deze groep, en het verzet tegen hoogopgeleide mensen en ‘hun’ wetenschap zie ik als een reactie op deze ontwikkeling. En daarmee groeit de verantwoordelijkheid van de samenleving om ook die jongeren een fatsoenlijk bestaan te garanderen en hun inbreng te waarderen, hoe die er eventueel ook uit zal zien. Voor mij is dit de grootste uitdaging van het meritocratische streven naar ‘gelijke kansen’. Die groep is bovendien heel slecht zichtbaar in het jeugdonderzoek, en ik roep de jeugdonderzoekers dan ook op om hier veel meer aandacht aan te besteden.

Mij past aan het eind van mijn loopbaan slechts nog een bescheiden rol aan de zijlijn. Terugkijkend kan ik concluderen dat ik destijds in Brighton, zonder het te kunnen weten, een zonnige en bevoorrechte toekomst tegemoet ging, en met mij een groot aantal goed opgeleide jongeren uit die tijd. Mijn studiegenoten werden huisarts, medisch specialist, psycholoog, minister, gevangenisdirecteur, horecaondernemer, beleidsambtenaar. Ik zelf ging deel uitmaken van het groeiende leger van vrouwelijke hoogleraren,

Utrecht, 4 september 2017, opening van het Academisch jaar
© Angeliek de Jonge (AD-Utrecht)

een rol die ik met buitengewoon veel plezier heb vervuld. Als ik nu jong zou zijn, dan zou mij een leven met veel meer haast, stress en competitie te wachten staan, vooral aan de universiteit, waar anonieme (buitenlandse) reviewers uitmaken of hoogleraren langlopende onderzoeklijnen uit kunnen zetten, en of ze hun meest veelbelovende jonge stafleden mogen belonen. Ik weet daarom niet zeker of ik haar zou aanraden om opnieuw een loopbaan aan de universiteit te ambiëren. Het is overigens ook helemaal de vraag of haar dit zou lukken. Veel van mijn promovendi zijn veel slimmer en beter dan ik was op die leeftijd, dus ik zou het gevecht met hen nu zeker verliezen...

DANKWOORD

Tot slot wat woorden van dank. Een loopbaan maak je niet alleen. Ik ben dankbaar voor veel mensen die ik in mijn loopbaan mocht tegenkomen, en zonder wie ik hier niet zou hebben gestaan.

De jongens van de Brom dank ik voor onze gedenkwaardige en gezellige jaren, en voor de vrolijke manier waarop jullie mij leerden om mij in een mannengemeenschap staande te houden. Daar heb ik in mijn latere werk veel plezier van gehad.

Als ik niet was afgestudeerd bij Aafke Komter, dan zou ik nooit een loopbaan aan de universiteit hebben overwogen. Zij bracht mij de liefde voor het onderzoek bij, en gaf me een vriendin voor het leven.

Wim Meeus had de moed om mij aan te nemen, ondanks – of misschien wel dankzij – de stekeligheden in mijn sollicitatiegesprek. Hij bood mij daarmee de kans op een wetenschappelijke loopbaan. Ook hij gaf mij een collega en vriend voor het leven.

Louk Hagendoorn was mijn promotor, en als kritische lezer en meedenker cruciaal voor de ontwikkeling van mijn analytisch vermogen. Bij hem heb ik eveneens ervaren dat professionele samenwerking aanzienlijk kan worden versterkt door persoonlijke betrokkenheid.

Terugkijkend is dat een belangrijke rode draad in mijn loopbaan geweest. Ik had vaak het geluk dat ik kon samenwerken met collega's die mij als vrienden werden, op alle plekken waar ik binnen en buiten de universiteit Utrecht heb kunnen samenwerken: de universiteiten van Nijmegen, Leiden, Amsterdam, Rotterdam en Groningen, het Trimbos Instituut, het netwerk van de TRAILS-studie, het internationale netwerk van de Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) studie. Ik bewaar heldere herinneringen niet alleen aan de uitdagingen van ons werk, maar ook aan de

plezierige en ondersteunende contacten die ons werk extra aantrekkelijk maakten.

Ik zal Willem Koops altijd dankbaar blijven dat hij mij zo voortvarend een plek aanbood bij Algemene (nu Interdisciplinaire) Sociale Wetenschappen, waar ik de laatste vijftien jaar van mijn loopbaan doorbracht. Ook mijn collega's bij ISW ben ik dankbaar voor de hartelijke manier waarop zij mij toen ontvingen. Het waren enerverende jaren, en een bijzonder woord van dank ben ik verschuldigd aan Trudie Knijn en vooral aan Tom ter Bogt, mijn steun en toeverlaat voor zo veel jaren. Met mijn CAS-collega's (Child and Adolescent Studies) had ik de gezelligste vergaderingen. Samen legden wij in onze faculteit de basis voor het universitaire thema Dynamics of Youth, een prestatie waar we tot de dag van vandaag trots op kunnen zijn.

De krenten in de pap waren mijn promovendi. Ik ben ervan overtuigd dat jullie weten hoeveel plezier het mij altijd gegeven heeft om jullie in het begin van jullie loopbanen te mogen superviseren. Zoveel talent in je stal is een van de grootste voordelen van het hoogleraar zijn. Dat geeft mij ook heel veel vertrouwen in de toekomst. Ik bewaar aan elk van jullie vrolijke en warme herinneringen. Heiko en Ties, jullie houden mij nog anderhalf jaar aan de universiteit gebonden, zodat ik nog eventjes van deze rol mag genieten, want ook jullie zijn op weg naar mooie prestaties.

De staf van Jeugdstudies -die nu wordt geleid door mijn fantastische opvolgster Catrin Finkenauer -, heeft mij in de afgelopen vijftien jaar gelukkig gemaakt. Dank, dank, dank, Gonneke, Regina, Carol, Tom, Ina, Margreet, Margot, Zeena, Vincent, Jette, voor de manier waarop jullie altijd genereus gewerkt hebben aan onze gezamenlijke opdracht en het werken op de Uithof zo plezierig maakten. Jullie ga ik verreweg het meest missen van iedereen.

Tot slot mijn allernaasten. Tom, Steven en Hannah, jullie waren en zijn altijd belangrijker geweest dan het werk waar ik nu afscheid van neem en

dat gaat zo blijven. Het is bijzonder om van zo nabij jullie jonge levens te mogen meemaken. Mijn allerliefste Wim, zonder jou was dit allemaal niet mogelijk geweest. De rest van mijn leven is voor jou.

REFERENTIES

- Benyamin, B., Pourain, B.S., et al. (2014). Childhood intelligence is heritable, highly polygenic and associated with FNBP1L. *Molecular Psychiatry*, 19, 253-258.
- Bovens, M., Wille, A. (2010). *Diplomademocratie: over de spanning tussen meritocratie en democratie*. Amsterdam: Bert Bakker.
- CBS (2021). www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/bevolkingspiramide.
- CLO (2020). www.clo.nl/indicatoren/nl0001-bevolkingsomvang-en-huishoudens.
- Currie, C., Nic Gabhainn, S., Godeau, E., Roberts, C.M. Smith, R. et al. (Eds) (2008). *Inequalities in young people's health. HBSC International Report from the 2005/2006 survey*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- Currie, C., Zanotti, C., Morgan, A., Currie, D., De Looze, M. et al. (Eds) (2012). *Social determinants of health and well-being among young people. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: International Report from the 2009/2010 survey*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- De Looze, M.E., Cosma, A.P., Vollebergh, W.A.M., Duinhof, E.L., De Roos, S.A., Van Dorsselaer, S. Van Bon-Martens, M.J.H., Vonk, R., Stevens, G.W.J.M. (2020). Trends over time in adolescent emotional wellbeing in the Netherlands, 2005-2017: Links with perceived schoolwork pressure, parent-adolescent communication and bullying victimization. *Journal of Youth and Adolescence*, <https://doi.org/10.1007/s10964-202-01280-4>.
- Dekker, F. (2017). Flexibilisering in Nederland: trends, kansen en risico's. In Kremer, M., Went, R., Knottnerus, A. (Eds.). *WRR-Verkenning nr 36*:

- Voor de zekerheid. *De toekomst van flexibel werkenden en de moderne organisatie van arbeid* (pp.69-87). Den Haag: WRR.
- Den Ridder, J., Josten, E., Boelhouwer, J., Van Campen, C. (Eds) (2020). *De sociale staat van Nederland 2020*. Den Haag: SCP.
- Digitaal.SCP.nl/emancipatiemonitor2020.
- Fakkkel, M., Peeters, M., Lugtig, P., Zondervan-Zwijnenburg, M. A.J., Blok, E., White, T., van der Meulen, M., Kevenaar, S. T., Willemsen, G., Bartels, M., Boomsma, D. I., Schmengler, H., Branje, S. & Vollebergh, W. A.M. (2020). Testing sampling bias in estimates of adolescent social competence and behavioral control. *Developmental Cognitive Neuroscience*, 46, 100872.
- Ganzeboom, H.B.G., & Luijkx, R. (2004). Recent trends in intergenerational occupational class reproduction in the Netherlands 1970-1999. In R. Breen (Ed), *Social mobility in Europe* (pp.345-381) Oxford: Oxford University Press.
- Haworth, C.M.A., Wright, M.J. et al. (2010). The heritability of general cognitive ability increases linearly from childhood to young adulthood. *Molecular Psychiatry*, 15, 1112-1120.
- Heek, F. van (1968). *Het verborgen talent. Milieu, schoolkeuze en schoolgeschiktheid*. Meppel: Boom.
- Heijne, S., & Noten, H. (2020). *Fantoomgroei. Waarom we steeds harder werken voor steeds minder*. Amsterdam: Business Contact.
- Herweijer, L., (2010). Grenzen aan de opwaartse onderwijsmobiliteit? In Van den Broek, A., Bronneman-Helmers, R., Veldheer, V. (Eds). *Wisseling van de wacht: generaties in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2010*. Den Haag: SCP.
- Inchley, J., Currie, D., Young, T., Samdal, O., Torsheim, T., et al. (Eds.) (2016). *Growing up unequal: gender and socioeconomic differences in young people's health and well-being. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study. International Report from the 2013/2014 survey*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- Inchley, J., Currie, D., Budisavljevic, S., Torsheim, T., Jastad, A., Cosma, A., et al. (Eds). (2020) *Spotlight on adolescent health and wellbeing. Findings from the 2017/2018 Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) survey in Europe and Canada. International Report*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- Kepper, A., Koning, I., Vollebergh, W., & Monshouwer, K. (2014a). Risk of early onset substance use among students with and without mild academic disabilities: Results of a discrete-time survival analysis. *Learning Disabilities Research and Practice*, 29(4), 139-149.
- Kepper, A., Van Den Eijnden, R., Monshouwer, K., & Vollebergh, W. (2014b). Understanding the elevated risk of substance use by adolescents in special education and residential youth care: The role of individual, family and peer factors. *European child & adolescent psychiatry*, 23(6), 461-472.
- Kloek, E. (2009). *Vrouw des huizes. Een cultuurgeschiedenis van de Hollandse huisvrouw*. Amsterdam: Balans.
- Lange, M. de, Gesthuizen, M. & Wolbers, M.H.J. (2015). Trends in arbeidsmarktflexibilisering onder schoolverlaters in Nederland. In Van de Werfhorst, H. (Red.), *Een kloof van alle tijden. Verschillen tussen lager en hoger opgeleiden in werk, cultuur en politiek* (pp.101-132). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Mackenbach, J.P. (2012). The persistence of health inequalities in modern welfare states: the explanation of a paradox. *Social Science & Medicine*, 75, 761-769.
- Meeus, W. (2016). Adolescent psychosocial development: a review of longitudinal models and research. *Developmental Psychology*, 52, 1969-1993.

- Meeus, W. (2021): Rules of intra-individual development in adolescence: A framework, *European Journal of Developmental Psychology*, DOI: 10.1080/17405629.2021.1872537.
- Mulligen, P.H. van (2020). *Met ons gaat het nog altijd goed. 8 sombere mythes over Nederland ontrafeld*. Amsterdam: Prometheus.
- Onderwijsraad (2020). *Een verkenning van sekseverschillen in het onderwijs*. Adviesrapport.
- Peeters, M., Monshouwer, K., Janssen, T., Wiers, R.W., & Vollebergh, W.A.M. (2014). Working Memory and Alcohol Use in At-Risk Adolescents: A 2-Year Follow-Up. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 38(4), 1176-1183.
- Salverda, W. (2015). Merit en werk in 1960-2010. In H. Van de Werfhorst (Ed), *Een kloof van alle tijden. Verschillen tussen lager en hoger opgeleiden in werk, cultuur en politiek* (pp.53-82). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Sandel, M.J. (2020). *De tirannie van verdienste. Over de toekomst van de democratie*. Utrecht: Ten Have.
- Schmengler, H., Peeters, M., Kunst, A. E., Oldehinkel, A. J., Vollebergh, W. A. M. (submitted). *Educational level and alcohol use in adolescence and early adulthood – The role of social causation and health-related selection – The TRAILS Study*.
- Schmengler, H., Peeters, M., Stevens, G. W. J. M., Kunst, A. E., Hartman, C. A., Oldehinkel, A. J., Vollebergh, W. A. M. (submitted). *Educational level, attention problems, and externalizing behaviour in adolescence and early adulthood – The role of social causation and health-related selection – The TRAILS Study*.
- Stevens, G., Duinhof, E., Ter Bogt, T., Van den Eijnden, R., Kuyper, L., Visser, D., Vollebergh, W., & De Looze, M., (2018). HBSC 2017. *Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Stevens, G., Stevens, V.C., & Vollebergh, W. (2014). Psychological acculturation and juvenile delinquency: comparing Moroccan immigrant families from a general and pre-trial detention population. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 20(2), 254-265.
- Stevens, G.W.J.M., Vollebergh, W.A.M., Pels, T.V.M., Crijnen, A.A.M. (2007a). Parenting and internalizing and externalizing problems in Moroccan immigrant youth in the Netherlands. *Journal of Youth and Adolescence*, 36, 685-695.
- Stevens, G.W.J.M., Vollebergh, W.A.M., Pels, T.V.M., Crijnen, A.A.M. (2007b). Problem behaviour and acculturation in Moroccan immigrant adolescents in the Netherlands: effects of gender and parent-child conflict. *Journal of cross-cultural psychology*, 38, 310-317.
- Van de Werfhorst, H. (Red.) (2015). *Een kloof van alle tijden. Verschillen tussen lager en hoger opgeleiden in werk, cultuur en politiek*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Van den Berge, W., Vlasblom, J.D., Elbregt, J., Putman, L., Zweering, J., & Graaf-Zijl, M. de (2018). *Verdringing op de arbeidsmarkt. Beschrijving en beleving*. Den Haag: SCP/CBS.
- Veen, V.C., Stevens, G.W.J.M., Doreleijers, T.A., Ende, J. van der, & Vollebergh, W.A.M. (2010). Ethnic differences in mental health among incarcerated youths: Do Moroccan immigrant boys show less psychopathology than native Dutch boys? *European Child & Adolescent Psychiatry*, 19, 431-440.
- Veen, V.C., Stevens, G.W.J.M., Doreleijers, Th.A.P.H., Dekovic, M., Pels, T., & Vollebergh, W.A.M. (2011a). Ethnic differences in the mother-son relationship of incarcerated and non-incarcerated male adolescents in the Netherlands. *Child and Adolescent Mental Health*, 5(23), 1-10.
- Veen, V.C., Stevens, G.W.J.M., Doreleijers, T.A., & Vollebergh, W.A.M.

- (2011b). Moroccan adolescent suspect offenders in the Netherlands: Ethnic differences in offender profiles. *Psychology, Crime & Law*, 17, 545-561.
- Verhulp, E.E., Stevens, G.W.J.M., & Vollebergh, W.A.M. (2015). Ethnic differences in parent-adolescent agreement on internalizing disorders. *Journal of emotional and behavioral disorders*, 23, 248-258.
- Verhulp, E., Stevens, G.W.J.M., Pels, T., Van Weert, C.M.C., Vollebergh, W.A.M. (2017). Lay beliefs about emotional problems and attitudes toward mental health care among parents and adolescents: exploring the impact of immigration. *Cultural Diversity & Ethnic Minority Psychology*, 23, 269-280.
- Vollebergh, W.A.M., Van Dorsselaer, S., Monshouwer, K., Verdurmen, J., Van der Ende, J., Ter Bogt, T. (2006). Mental health problems in early adolescents in the Netherlands: Differences between school and household surveys. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 41(2), 156-163.
- VSNU (2018). *Ruimte voor investeringen en talent. Inzicht in de ambities en knelpunten van de Nederlandse universiteiten en mogelijke financiële oplossingen*. Op www.vsnu.nl
- Vuijk, K. (2017). *Oude en nieuwe ongelijkheid. Over het failliet van het verheffingsideaal*. Utrecht: Klement.
- Willems, Y, Dolan, C., Van Beijsterveldt, C.E.. et al. (2018). Genetic and environmental influences on self-control: assessing self-control with the ASEBA self-control scale. *Behavior Genetics*, 48, 135-146.
- Willems, Y., Boesen, N., Li, J., Finkenaer, C. & Bartels, M. (2019). The heritability of self-control: a meta-analysis. *Neuroscience and biobehavioral reviews*, 100, 324-334.

Wilma Vollebergh (1953) begon haar loopbaan bij de Universiteit Utrecht in 1981. Sindsdien is zij in Utrecht, en later ook aan de universiteiten van Nijmegen en Leiden en in het Trimbos-instituut onafgebroken actief geweest in het onderzoek naar jeugdvragestukken. In 2006 keerde zij terug bij de Universiteit Utrecht als hoogleraar *Algemene Sociale Wetenschappen, ihb Jeugdstudies*. In dit afscheidscollege analyseert zij hoe het leven van jonge mensen in Nederland in de afgelopen vijftig jaar veranderde. Ook vraagt zij zich af of de jeugdonderzoekers in Nederland in hun onderzoek voldoende rekening houden met de impact van deze maatschappelijke veranderingen op de ontwikkeling van jongeren.